

การพัฒนาชุมชนในภาวะชุมชนไร้รูปแบบ: แนวคิดทฤษฎีและปฏิบัติการ Amorphous Community Development: Concept, Theory, and Practice

ชลนภา อนุกุล^{1,2*}

Cholnapa Anukul^{1,2*}

¹ศูนย์ความเป็นเลิศเพื่อความมั่นคงของมนุษย์และความเท่าเทียม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ 10330

¹Center of Excellence for Human Security and Equity, Chulalongkorn University, Bangkok 10330, Thailand

²สถาบันวิจัยเพื่อสังคมเป็นธรรม มูลนิธิเครือข่ายเพื่อสังคมเป็นธรรม กรุงเทพฯ 10400

²Just Society Research Institute, Foundation for Just Society Network, Bangkok 10400, Thailand

Corresponding author: Email: cholnapa@gmail.com

(Received: October 10, 2024; Revised: March 26, 2025; Accepted: June 30, 2025)

Abstract: The emergence of amorphous communities, including communities without propinquity and post-place communities, calls for a re-examination of the previous concepts and theories. With the expanded community definition, more contemporary community practices could be explored. This article investigates various types of modern-day communities, especially those whose patterns and structures differ from traditional ones. Though an indistinct definition, achieving solidarity remains the goal of community development work. Therefore, the citizen entrepreneur concept is introduced as a new approach to community development to accomplish solidarity within amorphous communities. Three case studies in the Thai context are presented to demonstrate the work of citizen entrepreneurs in both communities without propinquity and post-place communities.

Keywords: Community, community development, amorphous community, citizen entrepreneur

บทคัดย่อ: การเกิดขึ้นของชุมชนไร้รูปแบบ อันประกอบไปด้วย ชุมชนที่ปราศจากความสัมพันธ์ใกล้ชิด และชุมชนที่ไม่ได้ยึดโยงผ่านสถานที่ทำให้ต้องกลับไปทบทวนแนวคิดทฤษฎีก่อนหน้า การขยายนิยามของชุมชนทำให้ปฏิบัติการผ่านชุมชนไร้รูปแบบปรากฏตัวได้มากขึ้น บทความนี้มุ่งสำรวจชุมชนไร้รูปแบบที่หลากหลาย โดยเฉพาะชุมชนที่มีรูปแบบและโครงสร้างต่างไปจากชุมชนดั้งเดิม และแม้ว่านิยามการพัฒนาชุมชนจะยังขาดความชัดเจน แต่การบรรลุความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันก็ยังคงเป็นเป้าหมายของงานพัฒนาชุมชน แนวคิดผู้ประกอบการพลเมืองจึงถูกนำเสนอในฐานะแนวทางการพัฒนาชุมชนแบบใหม่ที่จะบรรลุความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชนไร้รูปแบบ กรณีศึกษา 3 เรื่องในบริบทสังคมไทยใช้อธิบายการทำงานของผู้ประกอบการพลเมืองในการทำงานกับชุมชนที่ปราศจากความสัมพันธ์ใกล้ชิด และชุมชนที่ไม่ได้ยึดโยงผ่านสถานที่

คำสำคัญ: ชุมชน การพัฒนาชุมชน ชุมชนไร้รูปแบบ ผู้ประกอบการพลเมือง

คำนำ

การพัฒนาชุมชนเป็นหนทางในการเสริมพลังอำนาจประชาชนคนธรรมดาให้ร่วมแรงร่วมใจในการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของตน (Kenny, 2011) ทฤษฎีการ

พัฒนาชุมชนมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานความรู้จากปฏิบัติการในหลายพื้นที่ทั่วโลก ความหลากหลายของกรณีศึกษาว่าด้วยปฏิบัติการพัฒนาชุมชนเป็นทั้งเนื้อหาความรู้อันอุดมและความพร่าเลือนในการกำหนดนิยามการพัฒนาชุมชน (Biddle,

1966) และส่งผลต่อการพัฒนาทฤษฎีการพัฒนาชุมชนที่ชัดเจน (Bhattacharyya, 2004)

หนึ่งในข้อถกเถียงที่สำคัญก็คือนิยามของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อปรากฏข้อสังเกตต่อการหายไปของชุมชนตามนิยามแบบดั้งเดิม (Putnam, 2001) ในขณะเดียวกัน ก็มีการปรากฏตัวของชุมชนที่ปราศจากความสัมพันธ์ใกล้ชิด ที่เรียกว่า “community without propinquity” (Webber, 2011) ชุมชนที่ไม่ได้ยึดโยงความสัมพันธ์ผ่านสถานที่ (Bhattacharyya, 2004) หรือที่เรียกว่า “post-place community” (Bradshaw, 2008) ซึ่งในบทความนี้จะเรียกรวมกันว่า “ชุมชนไร้รูปแบบ” หรือชุมชนที่ไม่อยู่ในรูปแบบตามนิยามเดิม

ชุมชนตามนิยามเดิมที่มุ่งพิจารณาเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ในสถานที่เดียวกัน (place-based) มีความสนใจร่วมกัน และมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มักจะแสดงตัวผ่านหมู่บ้านหรือเมืองขนาดเล็กในชนบทที่ผู้คนในชุมชนเดียวกันต่างรู้จักและช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาต่อเนื่องยาวนานตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนำไปสู่ความสัมพันธ์อันเหนียวแน่นในกลุ่มสมาชิก และเอื้อให้รัฐมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนร่วมกับผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าว โดยสร้างอัตลักษณ์ชุมชนและหาข้อตกลงร่วมในกลุ่มผู้อยู่ในอาศัยเหล่านั้น

การกลายเป็นเมืองทำให้พื้นที่กลางใจเมืองถูกกำหนดให้เป็นเขตศูนย์กลางธุรกิจและพาณิชยกรรม ที่ดินราคาแพงทำให้ที่อยู่อาศัยราคาสูง ผู้คนจึงต้องย้ายออกไปอยู่พื้นที่ชานเมืองรอบนอก พื้นที่สาธารณะลดน้อยลง ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนลดน้อยลง ความสัมพันธ์ของผู้คนไม่เหนียวแน่น แข็งแรงเหมือนแต่ก่อน สะท้อนว่าชุมชนเริ่มหายไป (Putnam, 2001)

อย่างไรก็ดี ในเมืองใหญ่ปรากฏชุมชนไร้รูปแบบอยู่จำนวนมาก ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่ได้ยึดโยงผู้คนผ่านสถานที่ แต่พัฒนาผ่านมิติอื่นอันหลากหลาย อาทิเช่น ชุมชนวิชาการ ชุมชน ชุมชน

LGBTIQ ชุมชนดนตรี/ศิลปะ/หนังสือ/ของสะสม/ออกกำลังกาย/อาหารสุขภาพ ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนดังกล่าวที่มีลักษณะพ้นไปจากรูปแบบชุมชนเดิมจึงเป็นความท้าทายสำคัญของการทำงานพัฒนาชุมชน และเป็นความท้าทายของประเทศไทยที่มีชุมชนไร้รูปแบบเกิดขึ้นจำนวนมากเช่นกัน บทความนี้จึงมีเป้าหมายมุ่งสำรวจแนวคิดทฤษฎีและปฏิบัติการการพัฒนาชุมชนไร้รูปแบบ 3 กรณีศึกษาที่เกิดขึ้นพร้อมกันในวิกฤติการระบาดใหญ่ของโควิด-19 และมีอย่างน้อย 2 กรณีศึกษาที่ยังดำเนินการอยู่จนถึงปัจจุบัน เพื่อหาแนวทางปรับประยุกต์การทำงานพัฒนาชุมชนที่มีอยู่เดิมให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

การเปลี่ยนไปของชุมชน

หากความสัมพันธ์ของผู้คนเป็นแกนหลักของการพิจารณาแนวคิดชุมชน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วยกระบวนการสร้างความทันสมัยที่ทำให้เกิดการจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นชนบทและเมืองเมื่อพิจารณาผ่านแนวคิดชุมชน-สังคม (Gemeinschaft - Gesellschaft) (Tonnies and Loomis, 2002) จะเห็นได้ว่าผู้คนในชุมชนชนบทหรือหมู่บ้านมีความสัมพันธ์เหนียวแน่น ธรรมเนียมปฏิบัติ และวัฒนธรรมประเพณี เป็นสิ่งที่ร้อยรัดความสัมพันธ์ของผู้คนแต่ละครอบครัวที่ได้ตั้งรกรากอยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชนเดียวกัน จนเกิดเป็นความเชื่อถือไว้วางใจ และเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญยิ่งกว่าทุนทางเศรษฐกิจหรือการเมือง

ในส่วนของการศึกษาชุมชนและการพัฒนาชุมชนในประเทศไทยนั้น ปรากฏงานศึกษาเชิงวาทกรรมอยู่จำนวนหนึ่งที่ช่วยเสริมพลังอำนาจให้กับชุมชนในพื้นที่ชนบทสามารถมีอำนาจต่อรองและรับมือกับแนวทางการพัฒนาที่ไม่สมดุล ผ่านแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (Kaewthep, 1995) สิทธิชุมชน (Ganjanapan, 2001) เศรษฐกิจชุมชน (Nartsupha, 2005) เครือข่ายชุมชน (Pongpit, 2002) โดยงานศึกษากลุ่มนี้ได้ก้าวข้ามมุมมองชุมชนเชิงพื้นที่ไปสู่การเชื่อมโยงชุมชนอื่นที่ได้รับผลกระทบแบบเดียวกันเกิดเป็นข่าย

ความสัมพันธ์ที่กว้างขวางขึ้นแบบข้ามพื้นที่ งานเหล่านี้มุ่งเน้นชุมชนชนบทที่ยึดโยงกับสถานที่ (place based community) ซึ่งก็เป็นเช่นเดียวกับงานศึกษาชุมชนชนบททั่วโลก (Bradshaw, 1992) ความโดดเด่นของงานศึกษากลุ่มนี้ก็คือ สามารถเชื่อมโยงประเด็นในชุมชนขนาดเล็กเข้าสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างได้

ในทางกลับกัน ความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมเมืองค่อนข้างห่างเหินแปลกแยก ผู้คนสัมพันธ์กันผ่านบทบาทการทำงานและสถานะทางสังคม ซึ่งมีความเคลื่อนไหวไปตามจังหวะ มากกว่าสัมพันธ์กันผ่านพื้นที่ครอบครัวหรือประเพณีวัฒนธรรม คนในเมืองที่ต้องออกบ้านไปทำงานตอนเช้าและกลับบ้านมาตอนเย็น อาจจะแทบไม่เคยพบปะหรือเจอหน้าเพื่อนบ้านข้างเคียง แต่บทบาททางวิชาชีพทำให้มีเครือข่ายคนทำงานอาชีพเดียวกันเพิ่มเติม เครือข่ายความสัมพันธ์ของคนเมืองที่แปลกแยกกลับพัฒนาขึ้น กล่าวโดยสั้น แม้ความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นแบบชุมชนจะหดตัวลงแต่ความสัมพันธ์แบบหลวม ๆ ในสังคมกลับแผ่ขยายกว้างขึ้น (Tonnies and Loomis, 2002; Wirth, 1938)

ปรากฏการณ์ที่กระบวนการทันสมัยและกระบวนการอุตสาหกรรมได้ทำให้หมู่บ้านในชนบทมีความเป็นเมืองมากขึ้นสามารถพบเห็นได้ทั่วไปว่าทฤษฎีการพัฒนาทำให้เมืองกลายเป็นอุดมคติของความเจริญ ความสัมพันธ์ของผู้คนได้ขยับจากชุมชนสู่สังคมมากขึ้น (Vidich and Bensman, 1968) สอดคล้องกับงานศึกษาในประเทศไทยที่ยืนยันว่าสังคมชานาได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมและบางส่วนกลายเป็นผู้ประกอบการ มีวิธีการรับรู้ข่าวสารคล้ายคลึงชนชั้นกลางเขตเมือง (Naksing *et al.*, 2017; Pintoptang, 2015; Rigg *et al.*, 2008; Sattayanurak, 2016) ส่งผลให้ผู้คนในชนบทมีการเปลี่ยนแปลงทางจิตสำนึก เชื่อมโยงตนเองเข้ากับสังคมมากขึ้น ความตระหนักถึงความไม่เท่าเทียมทางโอกาส และความตระหนักในฐานะผู้กระทำการ (agency) ที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลง กำหนด

อนาคตตนเองได้ผ่านบทบาทของพลเมืองในกระบวนการเลือกตั้ง ทำให้ข้อเสนอเชิงนโยบายที่ยกระดับความเป็นธรรมทางโอกาสทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มีแนวโน้มที่จะดึงดูดใจและได้รับการสนับสนุนจากคนกลุ่มนี้ค่อนข้างมาก

ในเขตชานเมืองซึ่งเป็นส่วนขยายของเมืองใหญ่หรือมหานคร ผู้คนที่อยู่อาศัยนอกเหนือจะถูกดึงดูดจากราคาที่อยู่อาศัยที่ย่อมเยากว่าเขตกลางเมืองซึ่งกลายเป็นศูนย์กลางธุรกิจและพาณิชย์กรรมยังมีความโยกย้ายพื้นที่สีเขียวโล่งกว้างเหมือนชุมชนชานนาในชนบท ขณะเดียวกันก็ยังต้องการความสะดวกสบายในการใช้ชีวิตเหมือนในพื้นที่ตัวเมืองไม่น่าแปลกใจที่ศูนย์การค้าขนาดย่อม (malls) จึงผุดขึ้นเป็นจำนวนมากในพื้นที่ชานเมืองที่มีหมู่บ้าน(ล้อมรั้ว)อยู่กันหนาแน่น ในแง่นี้ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนชานเมืองดังกล่าวจึงต่างไปจากในชุมชนชนบท ผู้คนในหมู่บ้านเดียวกันดูแลใส่ใจกันน้อยลง สนใจเด็กในชุมชนน้อยลง และส่งผลต่อพัฒนาการของเด็กและเยาวชน (Salamon, 2003) ชานเมืองบางแห่งเป็นที่อยู่อาศัยและตลาดงานของประชากรย้ายถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่มาจากชนบทและหรือประเทศเพื่อนบ้าน ชุมชนขอบเมือง (edge city) เหล่านี้มีความหลากหลายของประชากร เป็นตลาดแรงงานให้กับเมืองศูนย์กลาง มีความโกลาหลในการบริหารจัดการเมือง (Garreau, 2011) ชุมชนแรงงานรับจ้างตรอกก๊อปปี้ พื้นที่ชานเมืองกรุงเทพมหานครเป็นตัวอย่างสำคัญของชุมชนขอบเมือง กระบวนการทำให้ทันสมัยก่อให้เกิดถนนหนทาง ระบบคมนาคมสมัยใหม่ทำให้นายจ้างสามารถขนส่งเคลื่อนย้ายแรงงานรับจ้างราคาถูกจากชุมชนขอบเมืองเข้าสู่ตัวเมืองกรุงเทพฯ ซึ่งยังมีโครงการก่อสร้างจำนวนมากอย่างต่อเนื่องและเป็นแหล่งงานขนาดใหญ่ ได้อย่างรวดเร็วและในเวลาอันสั้น (Nakmanoch, 2018)

กระบวนการทำให้ทันสมัยมิได้หยุดยั้งแค่เปลี่ยนแปลงชนบทให้เป็นเมือง แต่ยังทำให้เมืองอุตสาหกรรมกลายเป็นเมืองระดับโลก (global city) (Sassen, 2004) จากเดิมที่มีการขนส่งวัตถุดิบและ

ผลิตภัณฑ์จากโรงงานเชื่อมต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ก็เริ่มมีทางด่วน สนามบิน เสาสัญญาณโทรศัพท์ และเครือข่ายอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง ทำให้ความสัมพันธ์ของผู้คนในเมืองพัฒนาผ่านปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมกับผู้คนที่อยู่ห่างไกลออกไป ผู้คนสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่มีความหมายต่อกันโดยไม่จำเป็นต้องมาอาศัยอยู่ในเมืองเดียวกันหรือสถานที่เดียวกัน

ปรากฏการณ์ที่ความสัมพันธ์ใกล้ชิดอาจพัฒนาขึ้นได้โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ในสถานที่เดียวกัน ยิ่งในยุคสมัยที่ระบบการติดต่อสื่อสารสามารถทำได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวางไปทั่วโลกผ่านช่องทางอินเทอร์เน็ต ชุมชนที่ไม่ต้องการสถานที่ทางกายภาพในการสร้างปฏิสัมพันธ์เลยนี้เรียกว่า ชุมชนเสมือน (virtual community) (Rheingold, 1993)

การปรากฏตัวของชุมชนความสัมพันธ์ที่ไม่ขึ้นกับสถานที่ ดังกล่าวนำมาสู่ข้อสังเกตว่า ลักษณะสำคัญร่วมกันของความเป็นชุมชนมีอยู่ 2 ประการ (Bradshaw, 2008) ได้แก่ ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (solidarity) และคุณค่าร่วม

ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของผู้คนกลุ่มหนึ่ง เกิดจากความรู้สึกเกี่ยวข้องเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มของปัจเจกแต่ละคน (Webber, 2011) และนำมาสู่การกำหนดคุณค่าร่วมและแนวปฏิบัติที่ยึดถือร่วมกัน บนพื้นฐานเครือข่ายมิตรภาพ (Wellman, 2001) หรืออย่างน้อยก็รู้จักกันแบบผิวเผิน (Granovetter and Swedberg, 2018)

ผู้คนจำนวนมากที่มาเจอกันในงานกิจกรรมต่าง ๆ จึงไม่ใช่ชุมชน แต่ผู้คนที่มียุทธลักษณะร่วมบางอย่างในทางวิชาชีพ อาทิ เป็นนักวิชาการ เมื่อเข้าร่วมงานประชุมวิชาการ แม้จะมาจากองค์กรต่างกัน ประเทศต่างกัน แต่มีความสนใจร่วมต่อประเด็นวิชาการเดียวกัน มีวัตรปฏิบัติในการวิจัยเหมือนกัน ย่อมถือได้ว่ากิจกรรมประชุมดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนวิชาการ หรือผู้คนที่มีความสนใจร่วมกัน อย่างเช่น เป็นแฟนคลับที่มีความคลั่งไคล้และติดตามงานของศิลปินนักร้องคน

หนึ่งหรือวงหนึ่ง การสนทนาติดต่อสื่อสารผ่านพื้นที่ออนไลน์ของแฟนคลับที่ทำงานต่างแหล่งแห่งที่ อันนำไปสู่การรวมกลุ่มซื้อตั๋วเข้าชมคอนเสิร์ตของศิลปินดังกล่าว หรือลงขันซื้อของขวัญให้กับศิลปิน โดยการโอนเงินเข้าบัญชีสมาชิกแฟนคลับบางคน ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ที่ประกอบด้วยความไว้วางใจต่อกันระดับหนึ่ง ผู้คนที่มีความหลากหลายทางเพศ แม้จะมีอัตลักษณ์ร่วมกันแต่ก็ไม่อาจถือว่าเป็นชุมชนจนกระทั่งมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ไม่ว่าจะเข้าร่วมขบวนไพรด์พาเหรดหรือร่วมลงชื่อสนับสนุนกฎหมายสมรสเท่าเทียม ชุมชนผู้มีความหลากหลายทางเพศจึงได้พัฒนาขึ้น ฯลฯ

ชุมชนไร้รูปแบบหรือมีรูปแบบผันไปจากเดิมจึงไม่จำเป็นต้องอยู่ในสถานที่ทางกายภาพร่วมกัน แต่ต้องปรากฏความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และคุณค่าร่วมของผู้คนในกลุ่ม ถือเป็นลักษณะสำคัญยืนยันความเป็นชุมชน

การพัฒนาชุมชน

ท่ามกลางงานศึกษาการพัฒนาชุมชนจำนวนมากซึ่งเกิดจากประสบการณ์การทำงานอันหลากหลายของนักปฏิบัติการทั่วโลก การนิยามการพัฒนาชุมชนกลับทำได้อย่างคลุมเครือ (Biddle, 1966) อย่างไรก็ดี นิยามการพัฒนาชุมชนที่ถือว่าแพร่หลายก่อนข้างมากเป็นขององค์การสหประชาชาติ: “การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่สมาชิกชุมชนรวมตัวเพื่อหาทางออกให้กับปัญหาที่เผชิญร่วมกัน” (UNTERM, 1985)

เมื่อเปรียบเทียบกับนิยามของสมาคมการพัฒนาชุมชนระดับโลก (International Association for Community Development - IACD): “วิชาชีพบนฐานของปฏิบัติการ และสาขาวิชา ที่ส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม สิทธิ โอกาสทางเศรษฐกิจ ความเสมอภาคและความเป็นธรรม ผ่านการจัดตั้ง ให้การศึกษา และเสริมพลังอำนาจประชาชนในชุมชน ทั้งเชิงพื้นที่ เชิงอัตลักษณ์หรือความสนใจ ทั้งในพื้นที่เมืองและชนบท” (Gilchrist and Taylor, 2011) ซึ่งถูกวิจารณ์ว่าเป็นนิยามที่

แคลง เนื่องจากมุ่งเน้นให้การพัฒนาชุมชนเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของนักวิชาชีพเป็นหลัก แทนที่จะเปิดกว้างเชื้อชวนให้มีความทำงานจากผู้ที่อาจไม่ได้อยู่ในวิชาชีพนั้นหรือเป็นพัฒนากรโดยตรง (Kenny, 2019)

มีข้อสังเกตว่า ข้อถกเถียงว่าด้วยนิยามการพัฒนาชุมชนมักจะอยู่ในระดับของแนวทางและหรือวิธีการทำงาน ซึ่งโดยทั่วไปก็เต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย การพิจารณาเป้าหมายและวิธีการทำงานพัฒนาชุมชนแยกออกจากกัน ดังที่มีข้อเสนอจากการสังเคราะห์นิยามและแนวทางการพัฒนาชุมชนที่มีอยู่หลากหลาย (Bhattacharyya, 2004) ว่า หัวใจของการพัฒนาชุมชนคือการทำให้ผู้คนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและมีอำนาจในตนเองที่ใช้กำหนดชีวิตตนเองได้ โดยแนวทางการทำงานพัฒนาชุมชนเพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าวต้องตั้งอยู่บนหลักการ (หนึ่ง) ผู้คนช่วยเหลือตัวเองได้ (self-help) (สอง) เป็นความต้องการแท้จริงของผู้คน (felt needs) และ (สาม) การมีส่วนร่วม ทั้งนี้ ปัจจัยที่บ่อนเซาะทำลายการทำงานพัฒนาชุมชนประกอบด้วย ทุนนิยมอุตสาหกรรม รัฐบาล และเหตุผลเชิงเครื่องมือ ซึ่งยังดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง การทำงานพัฒนาชุมชนจึงมีลักษณะเป็นพลวัตและเลื่อนไหลไม่ตายตัว และต้องผสมผสานเชื่อมโยงการทำงานระดับชุมชนเข้ากับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในภาพใหญ่

ประวัติศาสตร์ของปฏิบัติการพัฒนาชุมชนก็เริ่มจากโจทย์การพัฒนาที่ไม่สมดุล ดังความพยายามพัฒนาประเทศภายใต้อาณานิคมในทวีปออสเตรเลียและแอฟริกา และโครงการขจัดความยากจนในพื้นที่ชนบทของสหรัฐอเมริกาช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ปฏิบัติการพัฒนาชุมชนในแอฟริกาใต้ได้สร้างแรงบันดาลใจให้กับอินเดียในการกำหนดแนวทางพัฒนาโดยเน้นหมู่บ้านในชนบท ซึ่งปรากฏผ่านการทำงานของขบวนการสวราชที่ประกอบด้วยแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนของคานธี การปฏิรูปที่ดินของวิโนบา ภเว และแผนพัฒนา

หมู่บ้านของเยาวหราล เนห์รู สหประชาชาติซึ่งเป็องค์การที่ก่อตั้งขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ก็เป็นกลไกสำคัญที่สนับสนุนให้ทุกประเทศทั่วโลกใช้การพัฒนาชุมชนในชนบทเป็นจุดคานงัดในการพัฒนา รวมทั้งประเทศไทย

การเกิดขึ้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) จึงมีจุดเน้นการพัฒนาพื้นที่ชนบทและเชื่อมโยงกับการปกครองท้องถิ่น (Hutacharoen, 1967) โดยมีเป้าหมายในการสร้างความเจริญให้กับพื้นที่ชนบทที่ยังไม่เจริญทัดเทียมกับพื้นที่เมือง กรมการพัฒนาชุมชนก็ถูกก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2505 แยกออกจากส่วนพัฒนาการท้องถิ่น แต่ยังคงอยู่ภายใต้กระทรวงมหาดไทย เห็นได้ว่าการพัฒนาชุมชนช่วงแรกในประเทศไทยมีลักษณะของการพัฒนาในพื้นที่ชนบท และมุ่งเน้นบทบาทของข้าราชการที่เรียกว่า “พัฒนากร” สร้างความร่วมมือระหว่างประชาชนในพื้นที่ชนบทกับรัฐบาล จนกระทั่งปี พ.ศ. 2510 โครงการบูรณะชนบท ก็ก่อตั้งขึ้น และเริ่มมีนักพัฒนาจากภาคประชาสังคมเข้าไปทำงานในพื้นที่ชนบทมากขึ้น และเมื่อบรรยากาศทางการเมืองการปกครองผ่อนคลายจากเผด็จการทหารไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2520 ภาคประชาสังคมจึงเริ่มขยายตัว ผู้นำและองค์กรภาคประชาสังคมเพิ่มจำนวนมากขึ้น แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนค่อยเบ่งบาน (Chiangthong, 2000) สังเกตได้ว่าการพัฒนาชุมชนเกือบทั้งหมดมุ่งเน้นชุมชนเชิงสถานที่ และแม้ในปัจจุบัน การก่อตั้งหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) ภายใต้กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ในปี พ.ศ. 2562 ก็สะท้อนให้เห็นมุมมองของภาครัฐและนโยบายที่ยังมุ่งเน้นไปที่ชุมชนเชิงพื้นที่ โดยขยายความครอบคลุมชุมชนในพื้นที่เขตเมืองเพิ่มขึ้น

แนวทางการพัฒนาชุมชนมีความหลากหลาย (Luna, 1999) อาทิ แนวทางการมีส่วนร่วม แนวทางการใช้สินทรัพย์ชุมชนเป็นฐาน แนวทางการใช้ชุมชนเป็นฐาน แนวทางการใช้พื้นที่เป็น

ฐาน แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชน แนวทางจิตวิญญาณ-จิตวิทยา และแนวทางสิทธิ แนวทางการพัฒนาชุมชนมีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนา มีการจัดทำแผน ลงมือทำ และบริหารจัดการ ส่วนเครื่องมือพัฒนาชุมชนเป็นเทคนิควิธีในการเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน ประกอบด้วย การวิจัยชุมชน การให้การศึกษาชุมชน การจัดระเบียบชุมชน การจัดตั้งและขับเคลื่อนชุมชน และการจัดทำแผนชุมชน เป็นต้น แนวทางและเครื่องมือทั้งหมดมุ่งไปที่การเสริมสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันควบคู่ไปกับการเสริมพลังอำนาจของผู้คนในชุมชนให้สามารถกำหนดทิศทางอนาคตของตนได้

อย่างไรก็ดี ความท้าทายสำคัญอีกประการหนึ่งของการพัฒนาชุมชนก็คือ การเชื่อมโยงประเด็นปัญหาชุมชนเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง โดยเหตุนี้ แม้กระบวนการพัฒนาชุมชนจะมุ่งเน้นไปที่สมาชิกชุมชนในฐานะผู้กระทำการสร้างการเปลี่ยนแปลง แต่ในขณะเดียวกันประเด็นปัญหาของชุมชนก็เป็นภาพสะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างด้วย ซึ่งตามกรอบคิดทฤษฎีการก่อตัวโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (structuration theory) (Giddens, 1984) ชุมชนในฐานะผู้กระทำการย่อมมีอำนาจต่อรองและสร้างการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างได้ และโครงสร้างที่เปลี่ยนแปลงไปก็ส่งผลต่อผู้กระทำการเกิดเป็นวงจรใหม่ต่อเนื่องกันไป ปฏิบัติการพัฒนาชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงระดับจุลภาคและมหภาคเข้าหากันได้ จึงจะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงที่บรรลุเป้าหมายการพัฒนาชุมชนได้

การพัฒนาชุมชนในภาวะไร้รูปแบบ

แม้ว่าองค์ความรู้ว่าด้วยแนวทางและเครื่องมือการทำงานพัฒนาชุมชนจะมีอยู่ค่อนข้างมาก แต่พลวัตการเปลี่ยนแปลงได้ทำให้เกิดชุมชนที่มีลักษณะผันไปจากรูปแบบเดิมหรืออยู่ในภาวะไร้รูปแบบจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นชุมชนลุ่มรั่ว (Blakely and Synder, 1997) และชุมชนเมือง

ขอบในเขตชานเมือง หรือชุมชนเชิงอัตลักษณ์ ชุมชนเชิงประเด็น และชุมชนเสมือนในเขตเมือง การพัฒนาชุมชนในภาวะไร้รูปแบบดังกล่าวจำเป็นต้องมีการปรับประยุกต์ใช้แนวทางและเครื่องมือการทำงานที่มีอยู่เดิมตามความเหมาะสม

คำถามก็คือ แล้วเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนในภาวะไร้รูปแบบเหล่านั้นคืออะไร? ในเมื่อศัตรูดั้งเดิมของการพัฒนาชุมชนที่ผ่านมาก็คือความยากจน ความเหลื่อมล้ำ และความไม่เป็นธรรม ศัตรูของการพัฒนาชุมชนในภาวะไร้รูปแบบเหล่านั้นยังเหมือนเดิมไหม? คำตอบในขณะนี้ก็คือ ใช่ โดยพิจารณาจากตัวอย่างกรณีศึกษา 3 กรณี ซึ่งผู้เขียนศึกษาด้วยวิธีการสังเกต และคัดเลือกกรณีศึกษาที่เกิดขึ้นในช่วงการระบาดใหญ่ของโควิด-19 ในกรุงเทพฯ โดยผู้เขียนมีส่วนร่วมในการรับรู้ข้อมูลและสังเกตความเป็นไปของการดำเนินงานทั้ง 3 กรณี ตั้งแต่ต้น ดังต่อไปนี้

กรณีที่ 1 ระบบประสานความช่วยเหลือแรงงานในพื้นที่ก่อสร้างในช่วงปิดเมือง ผ่านแผนที่กูเกิล กลุ่มไลน์ และเฟซบุ๊ก ช่วงการระบาดใหญ่ของโควิด-19 ในกรุงเทพฯ ผู้เขียนมีโอกาสอยู่ในกลุ่มไลน์หนึ่งซึ่งจัดตั้งขึ้นช่วงที่รัฐมีมาตรการปิดเมือง พื้นที่ก่อสร้างทั้งหมดถูกสั่งระงับดำเนินการ แรงงานก่อสร้างส่วนใหญ่เป็นแรงงานข้ามชาติ จึงประสบปัญหาด้านการสื่อสารเพื่อขอรับความช่วยเหลือ กลุ่มอาสาสมัครที่ตั้งไลน์กลุ่มได้จัดทำระบบปิกมุดพื้นที่ก่อสร้างบนแผนที่กูเกิลที่มีสถานะเปิดให้ทุกคนเข้าถึงได้ จากนั้นจึงประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊กขอความช่วยเหลือจากบุคคลทั่วไปออกไปจัดเก็บข้อมูล ด้วยการสำรวจพื้นที่ใกล้ที่พักว่ามีพื้นที่ก่อสร้างตรงไหน มีจำนวนและลักษณะของผู้ต้องการความช่วยเหลือแบบใด โดยแรงงานข้ามชาติในพื้นที่ก่อสร้างเป็นผู้ให้ข้อมูลว่ามีความต้องการอะไรบ้าง ข้อมูลเหล่านี้มีการบันทึกเพิ่มเติมเข้าไปในแผนที่ จากนั้นผู้ที่ต้องการบริจาคสามารถเปิดดูข้อมูลในแผนที่ ประสานตรงไปที่ตัวแทนของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่ก่อสร้างและให้ข้อมูลไว้ จัดส่งข้าวของไปยังพื้นที่ก่อสร้างแต่ละแห่ง

ตามแต่จะเห็นควร ชุมชนเสมือนที่ผุดบังเกิดในภาวะวิกฤตนี้เป็นตัวอย่างอันดีของชุมชนที่ไม่ได้สัมพันธ์ยึดโยงผ่านสถานที่เชิงกายภาพ และแทบจะไม่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดใดเลย แต่ประสบความสำเร็จยิ่งในการมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันในปฏิบัติการจัดทำข้อมูลและประสานความช่วยเหลือ ทั้งยังเปิดพื้นที่ปฏิบัติการทั้งแบบเสมือนและโลกจริงให้ผู้คนมีโอกาสร่วมทำการด้วยตนเองผ่านกระบวนการสำรวจจัดเก็บข้อมูลและการจัดส่งข่าวของตามความต้องการของแต่ละพื้นที่

กรณีที่ 2 โครงการจ้างวานซ้ำ โดยมูลนิธิกระจกเงา เป็นการพัฒนาระบบประสานความช่วยเหลือเพื่อฟื้นฟูและสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้กับคนไร้บ้านผ่านการจ้างงานและสนับสนุนการเช่าที่อยู่อาศัย เบื้องต้นของกระบวนการมีการซื้อชวนคนไร้บ้านที่อยากมีงานรายได้ และที่พัก เข้าร่วมโครงการ โดยมูลนิธิฯ เป็นตัวกลางในการประสานหางานและที่พักราคา 1,000 - 2,000 บาท ให้กับคนไร้บ้านเหล่านั้น ซึ่งในเดือนแรกมูลนิธิฯ จ่ายให้ มีห้องน้ำสำหรับทำความสะอาดและดูแลสุขอนามัยร่างกาย เตรียมฟูกนอนหมอนและให้คนไร้บ้านเลือกเสื้อผ้าจากการบริจาคด้วยตนเอง คนไร้บ้านที่มีงานทำ จากการประสานหางานจากบริษัทห้างร้านต่าง ๆ หลังจากการทำงานเดือนแรกก็สามารถจ่ายค่าที่พักได้เอง มูลนิธิมีบทบาทหลักในการประสานทั้งคนไร้บ้าน บริษัทเอกชน เจ้าของห้องพัก และการรับบริจาคต่าง ๆ เป็นตัวกลางเชื่อมโยงทุนในสังคมมาสู่ปฏิบัติการฟื้นฟูคนไร้บ้านให้มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและการทำงาน ชุมชนคนเกี่ยวข้องกับโครงการ ไม่ว่าจะเป็นนายจ้างเจ้าของห้องเช่า ผู้บริจาค ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล และไม่รู้จักกัน แต่รู้จักจ้างวานซ้ำ ล้วนถูกเชื่อมร้อยเข้าหากันผ่านช่องทางออนไลน์และออฟไลน์ จนกลายเป็นผู้กระทำการโดยใช้ทุนทางเศรษฐกิจและสังคมของตนในพื้นที่ปฏิบัติการจ้างวานซ้ำ

กรณีที่ 3 โครงการปันกันอิ่ม มูลนิธิพุทธรักษา ในช่วงการระบาดใหญ่ของโควิด-19 มูลนิธิฯ เป็นตัวกลางซื้อชวนร้านอาหารขนาดเล็กในชุมชนต่าง ๆ เข้าร่วมโครงการฯ และประชาสัมพันธ์รายชื่อร้านอาหาร รายการอาหารพร้อมราคา รวมทั้งหมายเลขบัญชี ผ่านพื้นที่ออนไลน์ ให้ผู้ประสงค์บริจาคโอนเงินเป็นค่าอาหาร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาหารจานเดียว ซึ่งร้านจะทำให้กับผู้ประสบปัญหาทางรายได้และไม่สามารถเข้าถึงอาหารที่หาสดใหม่ได้เอง รูปแบบการบริหารจัดการดังกล่าว นอกเหนือจากจะเป็นการเชื่อมประสานทุนบริจาคไปยังผู้ที่มีความต้องการแล้ว ยังเป็นการหนุนเสริมธุรกิจร้านอาหารขนาดเล็กและรักษาการจ้างงานในธุรกิจเหล่านั้นอีกด้วย เจ้าของธุรกิจร้านอาหารก็สามารถเป็นผู้กระทำการสร้างการเปลี่ยนแปลงผ่านพื้นที่ประกอบการของตนเอง โดยอาจไม่รู้จักรักกับผู้บริจาคหรือผู้ที่มีความต้องการอาหารเลยด้วยซ้ำ

ในภาวะชุมชนไร้รูปแบบทั้ง 3 กรณี ชุมชนไร้รูปแบบต่างเผชิญกับปัญหาความยากจน ความเหลื่อมล้ำ และความไม่เป็นธรรม ผ่านสถานการณ์ความไม่มั่นคงทางอาหาร (กรณี 2 และ 3) และความไม่มั่นคงด้านงานและรายได้ (กรณี 1 และ 3) เพื่อบรรลุเป้าหมายในการรับมือกับศัตรูเก่าเดิมในภาวะชุมชนไร้รูปแบบ การพัฒนาการมีส่วนร่วมของผู้คนในสังคมยังเป็นพื้นฐานของการจัดการปัญหาดังกล่าว โดยรูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้คนแต่ละกลุ่มอาจแบ่งเป็น (หนึ่ง) กลุ่มที่มีทรัพยากรมากกว่า และต้องการให้ความช่วยเหลือ (สอง) กลุ่มที่ขาดแคลนทรัพยากรพื้นฐานและต้องการความช่วยเหลือเมื่อสังคมโดยรวมประสบปัญหา การแก้ปัญหาโดยมุ่งเป้าชุมชนจึงใช้ความต้องการของกลุ่มหลังเป็นหลัก และระดมทรัพยากรจากกลุ่มแรกมาใช้สนับสนุนช่วยเหลือ

อย่างไรก็ดี พบว่าการพัฒนาชุมชนไร้รูปแบบผ่านกรณีศึกษาทั้ง 3 ยังดำรงความสอดคล้องกับหัวใจของการพัฒนาชุมชน (Bhattacharyya, 2004) ที่มุ่งความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของผู้คนและ

การมีอำนาจกำหนดชีวิตตนเองได้ โดยแนวทางดังกล่าวยังคงตั้งอยู่บนหลักการ (หนึ่ง) ผู้คนช่วยเหลือตัวเองได้ (สอง) เป็นความต้องการโดยแท้ของผู้คน และ (สาม) การมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับกรณีศึกษาการพัฒนาชุมชนเชิงประเด็นและพื้นที่ อาทิ กลุ่มผู้ผลิตโคมล้านนา ชุมชนเมืองสารต อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ (Puchthonglang and Namwongprom, 2018)

กล่าวได้ว่า แม้รูปแบบของชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปมีลักษณะไร้รูปแบบมากขึ้น แต่เป้าหมายและหลักการของการพัฒนาชุมชนไร้รูปแบบยังไม่ได้แตกต่างไปจากเดิม และแม้จะเผชิญกับความท้าทายเดิม คือการเชื่อมโยงปัญหาชุมชนกับปัญหาเชิงโครงสร้าง นั่นคือ ยังไม่มีการขยายผลจากภาครัฐให้มันโยบายแก้ปัญหาเดียวกันในชุมชนไร้รูปแบบอื่น ๆ แต่แนวทางการพัฒนาชุมชนไร้รูปแบบดังกล่าวอาจพัฒนาตัวเองจากการทำงานตอบสนองภาวะวิกฤติมาเป็นการทำงานต่อเนื่องแม้พ้นภาวะวิกฤติแล้ว ดังกรณีของโครงการจ้างวานข้า และโครงการปันกันอิ่ม

ผู้ประกอบการพลเมือง (Civic Entrepreneur)

ผู้ประกอบการพลเมือง (Henton *et al.*, 1997) เป็นแนวคิดด้วยผู้เชื่อมประสานทรัพยากรและสมรรถภาพที่แตกต่างของผู้คนที่ร่วมแรงร่วมใจกันพร้อมลงมือสร้างปฏิบัติการแก้ไขปัญหาลักษณะที่แสดงบทบาทของผู้ประกอบการพลเมืองย่อมสามารถทำงานพัฒนาชุมชนในภาวะไร้รูปแบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภารกิจหลักของผู้ประกอบการพลเมืองคือการรวบรวมทรัพยากรและสร้างเครือข่ายเพื่อเชื่อมประสานผู้คนในชุมชนไปสู่ชุมชนอื่นที่กว้างขวางกว่าเดิม

กระบวนการพัฒนาชุมชนของผู้ประกอบการพลเมืองมี 4 ขั้นตอน (Henton *et al.*, 1997) ได้แก่ (หนึ่ง) ก่อตั้ง เพื่อสร้างเครือข่ายและชักชวนให้สร้างการเปลี่ยนแปลง (สอง) ปมเพาะ จัดลำดับความสำคัญร่วมกัน (สาม) ลงมือทำ บริหารจัดการทรัพยากรเพื่อ

แก้ไขปัญห (สี่) พัฒนาและปรับปรุงแก้ไข ช่วยชุมชนสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่อง

ตัวอย่างกรณีศึกษาทั้ง 3 นั้นแสดงให้เห็นว่า ผู้จัดตั้งระบบประสานความช่วยเหลือผ่านกลุ่มไลน์ มูลนิธิกระจกเงา มูลนิธิพุททิกา ได้แสดงบทบาทสอดคล้องกับการเป็นผู้ประกอบการพลเมือง โดยมีกระบวนการพัฒนาชุมชนคล้ายคลึงกันทั้ง 4 ขั้นตอน ตั้งแต่การก่อตั้งเครือข่ายชักชวนให้ร่วมแก้ปัญหา ไปสู่การวิเคราะห์ปัญหา แบ่งงานและกระจายทรัพยากรเพื่อแก้ไขปัญห และในระหว่างเวลาที่มีการดำเนินการก็มีการเรียนรู้และพัฒนาปรับปรุงแก้ไขแนวทางการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้นเอง การพัฒนาชุมชนในภาวะไร้รูปแบบผ่านบทบาทผู้ประกอบการพลเมืองที่รวบรวมทรัพยากรและสร้างเครือข่ายเชื่อมประสานทำให้สามารถบรรลุภารกิจรับมือกับความทุกข์ทางสังคม และผู้กระทำสามารถแสดงบทบาทและปฏิบัติการกิจพลเมืองของตนเองได้สอดคล้องกับทุนทางสังคมที่ตนมี ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า มีผู้ประกอบการพลเมืองทำหน้าที่ประสานร้อยเรียงความร่วมมือและจัดสรรทุนทางสังคมที่มีการแบ่งปันร่วมกันเพื่อจัดการปัญหาทางสังคมนั้น ผู้กระทำการในชุมชนนั้นแม้จะไม่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด แต่กลับก่อเกิดพันธกรณีต่อการแก้ไขปัญหาลักษณะร่วมกัน

สรุป

พลวัตการเปลี่ยนแปลงได้ทำให้รูปแบบชุมชนและปฏิสัมพันธ์ของผู้คนพ้นจากนิยามเก่าเดิม บทความนี้ได้สำรวจทฤษฎีแนวคิดที่ใช่มองชุมชนไร้รูปแบบลักษณะต่าง ๆ ทำความเข้าใจวิวัฒนาการขององค์ความรู้และปฏิบัติการพัฒนาชุมชน พิจารณาเปรียบเทียบบริบทในประเทศไทย ด้วยการทดลองนำเสนอกรณีตัวอย่างของชุมชนและวิเคราะห์บทบาทของผู้ประกอบการพลเมืองในการพัฒนาชุมชนในภาวะไร้รูปแบบเหล่านั้น จุดร่วมสำคัญของผู้ประกอบการพลเมือง คือ การเป็นผู้ประสานเครือข่ายและรวบรวมทรัพยากรเพื่อแก้ไขปัญหากลุ่มประชากร

เปราะบางในชุมชนไร้รูปแบบ และกระบวนการพัฒนาชุมชน 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ ก่อตั้งเชื่อมประสาน วิเคราะห์ปัญหา บริหารจัดการแบ่งงานและแบ่งปันทรัพยากร และพัฒนาแก้ไขการทำงานต่อเนื่อง

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสอบคัดเลือกเพื่อเป็นพนักงานมหาวิทยาลัย สาขาวิชาการ ตำแหน่งอาจารย์คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ภาควิชานโยบายสังคม การพัฒนาสังคมและการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เขียนขอแสดงความขอบคุณผู้กำหนดโจทย์การเขียนบทความหัวข้อนี้โดยไม่ระบุคำสำคัญและปราศจากการนิยามความหมายชุมชนไร้รูปแบบ จึงทำให้เกิดการค้นคว้าและเขียนโดยอิสระ

เอกสารอ้างอิง

- Bhattacharyya, J. 2004. Theorizing community development. *Journal of the Community Development Society* 34(2): 5-34.
- Biddle, W. W. 1966. The “fuzziness” of definition of community development. *Community Development Journal* 1(2): 5-12.
- Blakely, E. J. and M. G. Snyder. 1997. *Fortress America: Gated Communities in the United States*. Brookings Institution Press, Washington D.C. 208 p.
- Bradshaw, T. K. 1992. In the Shadow of Urban Growth: Bifurcation in Rural California Communities. Institute of Urban and Regional Development, University of California, Berkeley. 32 p.
- Bradshaw, T. K. 2008. The post-place community: Contributions to the debate about the definition of community. *Community Development* 39(1): 5-16.
- Chienthong, J. 2000. Evolution of civil society in Thailand. Research Report. Thailand Development Research Institute, Bangkok. 60P. (in Thai)
- UNTERM. 1995. Community development. (Online). Available : <https://web.archive.org/web/20140714225617/http://unterm.un.org/DGAACS/unterm.nsf/8fa942046ff7601c85256983007ca4d8/526c2eaba978f007852569fd00036819?OpenDocument> (18 October 2024).
- Ganjanapan, A. 2001. *Community Aspect: Local Thought on Rights, Power, and Resource Management*. Thailand Research Fund, Bangkok. 319 p. (in Thai)
- Garreau, J. 2011. *Edge City: Life on the New Frontier*. Knopf Doubleday Publishing Group, New York. 576 p.
- Giddens, A. 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press, Berkeley. 402 p.
- Gilchrist, A. and M. Taylor. 2011. *The Short Guide to Community Development*. Policy Press, Bristol. 216 p.
- Granovetter, M. and R. Swedberg. 2018. *The Sociology of Economic Life*. Routledge, New York. 594 p.
- Henton, D., J. Melville and K. Walesh. 1997. *The age of the civic entrepreneur: Restoring civil society and building economic*

- community. National Civic Review 86(2): 149-156.
- Hutacharoen, S. (ed.). 1967. Articles on Community Development: Book one. Local Printing House, Phra Nakhon. 206 p. (in Thai)
- Kaewthep, K. 1995. Development of Cultural Community: Human Centric Approach. Catholic Council of Thailand for Development, Bangkok, 190 p. (in Thai)
- Kenny, S. 2011. Towards unsettling community development. Community Development Journal 46 (Suppl. 1): i7-i19.
- Kenny, S. 2019. Framing community development†. Community Development Journal 54(1): 152-157.
- Luna, E. M. 1999. Rethinking community development in the Philippines: Indigenizing and regaining grounds. The Philippine Social Sciences in the Life of the Nation 1: 315-343.
- Naksing, P., K. Chawathanakun, C. Bundhuwong and A. Hongkananukraw 2017. Rural transformation and livelihood adaptations: A case study of villagers in an “agricultural community” in Nakhon Pathom Thailand. Journal of Social Research and Review 40(2): 77-106. (in Thai)
- Nakmanoch, N. 2018. Entering for job of Karen construction workers to Keepmoo community, Klong Sarmwa, Bangkok, M.P.A. Thesis, Burapha University. 87 p. (in Thai)
- Nartsupha, C. 2005. Community Economic: Theoretical Proposal for Different Social Contexts. 2nd ed. Sangsan Publishing House, Bangkok. 214 p. (in Thai)
- Pintoxtang, P. 2015. Political and economic change in rural communities and peasants’ adaptation. Journal of Social Development and Management Strategy 17(1): 29-63. (in Thai)
- Pongpit, S. 2002. Community network and civic society: Idea experience examples. Public Health System Research Institute. Bangkok. (in Thai)
- Putnam, R. D. 2001. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. Simon & Schuster, New York. 541 p.
- Rheingold, H. 1993. The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier. Addison-Wesley, Reading.
- Rigg, J., S. Veeravongs, L. Veeravongs and P. Rohitarachoon, 2008. Reconfiguring rural spaces and remaking rural lives in central Thailand. Journal of Southeast Asian Studies 39(3): 355-381.
- Salamon, S. 2003. From hometown to nontown: Rural community effects of suburbanization. Rural Sociology 68(1): 1-24. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.2003.tb00126.x>
- Sassen, S. 2004. The global city: Introducing a concept. The Brown Journal of World Affairs 11(2): 27-43.
- Sattayanurak, A. 2016. Better Live: From Peasant to Entrepreneur. Matichon Public Company Limited, Bangkok. 160 p. (in Thai)
- Puchthonglang P., A. Namwongprom. 2018. Creative economic development model

of Lanna Lantern Manufacturers at Muang Sart Community in Muang District, Chiang Mai Province. Journal for Quality Development and Life Quality 1(3): 129-139. (in Thai).

Tonnies, F. and C. P. Loomis. 2002. Community and Society. Dover Publications Inc., Mineola, New York.

Vidich, A. J. and J. Bensman. 1968. Small Town in Mass Society: Class, Power, and Religion in a Rural Community. University of Illinois Press, Urbana. 521 p.

Webber, M. M. 2011. Order in diversity: Community without propinquity. pp.23-56. In: L. Wingo, Jr. (ed.). City and Space: The Future Use of Urban Land. REF Press, New York.

Wellman, B. 2001. Networks in the global village: Life in contemporary communities. Contemporary Sociology 30(5): 268-269.

Wirth, L. 1938. Urbanism as a way of life. American Journal of Sociology 44(1): 1-24.
